

סימן מז - ברכות התורה - שיעור 1

מקור ותוקף הברכה והנפק"מ בספק

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כא עמוד א

אמר רב יהודה: מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת. מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו. אמר רבי יוחנן: למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפנייה מן ברכת התורה מקל וחומר; ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר: ומה מזון שאין טעון לפניו - טעון לאחריו, תורה שטעונה לפנייה - אינו דין שטעונה לאחריה; וברכת המזון לפנייה מן ברכת התורה מקל וחומר: ומה תורה שאין טעונה לאחריה - טעונה לפנייה, מזון שהוא טעון לאחריו - אינו דין שיהא טעון לפניו. איכא למפרך: מה למזון - שכן נהנה, ומה לתורה - שכן חיי עולם! ועוד, תנן: על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו! תיובתא.

2. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ז הלכה א

כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב בתורה ברכה לאחריה. מה כתיב בה לפנייה [שם לב ג] כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. כתיב במזון ברכה לאחריו ואין כתיב לפניו מה כתיב לאחריו ואכלת ושבעת וברכת. ומניין ליתן את האמור בזה ואת האמור בזה בזה. ר' שמאל בר נחמני בשם ר' יונתן אתיא שם שם לגזירה שוה מה שם שנא' בתורה ברכה לפניו. אף שם שנא' במזון ברכה לפניו. ומה שם שנאמר במזון ברכה לאחריו. אף שם שנאמר בתורה לאחריה. עד כדון כרבי עקיבא כר' ישמעאל. רבי יוחנן בשם רבי ישמעאל קל וחומר. מה אם מזון שאין טעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו. תורה שהיא טעונה ברכה לפנייה אינו דין שתהא טעונה ברכה לאחריה. עד כדון תורה. מזון מה. אם תורה שאינה טעונה ברכה לאחריה טעונה ברכה לפנייה. מזון שטעון ברכה לאחריו אינו דין שטעון ברכה לפניו. ר' יצחק ור' נתן ר' יצחק אמר [שמאל א ט יג] כי הוא יברך הזבח ואח"כ יאכלו הקוראים. ר' נתן אומר [שמות כג כה] ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך אימתי הוא קרוי לחמך ואת מימך עד שלא אכלת. רבי אומר מה אם בשעה שאכל ושבע צריך לברך. בשעה שהוא תאב לאכול לא כל שכן. עד כדון מזון. תורה מה. אם מזון שאינו אלא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו. תורה שהיא חיי עד לא כל שכן.

3. השגות הרמב"ן לספר המצוות שכחת העשין (טו)

מצוה טו **שנצטוונו להודות לשמו ית' בכל עת שנקרא בתורה** על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא. וכאשר נצטוונו בברכה אחר כל האכילה כן נצטוונו בזו. ובשלישי שלברכות (כא א) אמרו מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה שנ' כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו... והעולה מזה **שברכת התורה לפנייה מצות עשה דאורייתא**. ובגמרא דבני מערבא (רפ"ז) אמרו כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב בה ברכה לאחריה מה כתוב בה לפנייה כי שם י"י אקרא הבו גודל לאלהינו כתוב במזון ברכה לאחריו אין כתוב בו ברכה לפניו מה כתוב בו לאחריו ואכלת ושבעת וברכת את י"י אלהיך ומנין ליתן את האמור בזה לזה וכו'. מכלל זה מתבאר שהברכה הזו מן התורה. ואין ראוי למנותה מצוה אחת עם הקריאה כמו שמקרא בכורים (ע' קלב) אינו נמנה אחת עם הבאתן (ע' קכה) וספור יציאת מצרים (ע' קנז) עם אכילת הפסח (ע' נו).

4. מגילת אסתר שכחת העשין

מצוה טו. נראה לי כי דברי הרמב"ן צודקים בזה המקום, ולא ידעתי למה לא מנאה הרב אם לא חשב שמדרשם בזה הפסוק הוא על דרך אסמכתא בלבד אמנם עליו להביא ראיה:

5. קרית ספר הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יב

ברכת התורה לפנייה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו ולהרמב"ם ז"ל שאינו מונה אותה מצוה בפני עצמה נראה דהיא בכלל מצות תלמוד תורה ולהכי לא באה במנין אבל היא מדאורייתא...

6. ערוך השולחן אורח חיים סימן מז סעיף ב

וכל הגדולים הסכימו... שברכה זו היא מן התורה [פר"ח ומג"א ושאגת אריה סי' כ"ד] ותמהו על הרמב"ם שלא מנה מצוה זו ובודאי ס"ל דברכה זו היא מדרבנן ככל הברכות ונדחקו לישב דעתו. **ולענ"ד אינו כן וגם הרמב"ם ס"ל שהיא מן התורה** כמבואר מהש"ס שהבאנו וכן הוא בירושלמי רפ"ז דברכות **אלא דס"ל שזהו חלק מחלקי המצוה דלימוד תורה ומצוה אחת היא** ומה שהביא הרמב"ן ראיה ממקרא ביכורים והבאתו שהם שני מצות וכן סיפור יציאת מצרים עם אכילת הפסח תמיהני דהתם הם בשני עיתות ויש הפסק בין זל"ז משא"כ ברכת התורה מחויב ללמוד קצת תיכף אחר הברכה כמו שיתבאר וא"כ מצוה אחת היא וזה שברהמ"ז נחשבת למצוה בפ"ע אף שחיובה תיכף אחר האכילה זהו מפני שהאכילה אינה מצוה אלא הכרח **אבל לימוד התורה שהיא מצוה הוה הברכה חלק מהמצוה ועי' בסוף סעיף כ"א שאין הפסק בהם.**

7. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רט סעיף ג

כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו, אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף, חוץ מבה"מ מפני שהוא של תורה.

8. משנה ברורה סימן מז ס"ק א

עין בשאגת ארי' סי' כ"ד דמסיק שברכת התורה הוא מן התורה ולכן אם נסתפק לו אם בירך ברכת התורה חוזר ומברך. ומ"מ כיון שהוא לו ספק לא יברך אלא ברכת אשר בחר בנו שהיא המעולה שבברכות כדאיתא בגמ'. ועיין בשע"ת שהביא בשם קצת אחרונים דסוברין דמספק לא יחזור ויברך. ובאמת קשה מאד לסמוך עליהם אחר דהרבה ראשונים [הלא המה הרמב"ן והחינוך והרשב"א בפ' ג' שאכלו] סוברים דבה"ת הוא מן התורה וידוע שעונש מי שאינו מברך על התורה גדול מאד. אך אם נזכר זה לאחר התפלה שכבר בירך ברכת אהבה רבה אפשר דיש להקל בזה אפילו אם לא למד תיכף לאחר התפלה [פמ"ג בפתיה] ואם יכול לבקש מאחר שיוציאונו בבה"ת או שיכוין לכתחלה בברכת אהבה רבה לפטור וללמוד תיכף לאחר התפלה מה טוב. ובפרט לפי מה שמצאתי אח"כ בספר מאמר מרדכי שמביא בשם הלבוש וע"ת ג"כ דהוא מדרבנן בודאי צריך לזיזתה לכתחלה לעשות כן. וברכת התורה בצבור לכו"ע דרבנן משום כבוד הצבור שהרי כבר בירך בשחרית [אחרונים].

9. שו"ת יביע אומר חלק ח - אורח חיים סימן ה אות ג

...דרובא דרבוותא ס"ל דברכת התורה מדאורייתא, הלא הם, הרמב"ן בספר המצות (סוף חלק עשין מצוה טו) ... וכן דעת ראב"ה (סימן תקנג, סוף עמוד רסז). וכן כתב רבי ישעיה מטראני בפסקיו לברכות (כא א). וכ"כ הרי"א ז"ל (פרק קמא דברכות הלכה א אות יז). ע"ש. וכן דעת הרשב"א בחידושו לברכות (מח ב), וכן הוא בחידושי הריטב"א שם, ובמגילה (יז ב). וכן כתב המאירי ברכות (כא א) והחינוך (מצוה תל) והרשב"ץ חלק ב' (סימן קסג). ע"ש. וכן הסכימו להלכה הפרי חדש (סימן מז). והשאגת אריה (סימן כד). והגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה שם. והחיי אדם (כלל ט סי' ח). ובשו"ת סמיכה לחיים (חאו"ח סימן ב דף ט"ז ע"א) בתשובת הגאון בעל חקרי לב...

10. שו"ת יביע אומר חלק ח - אורח חיים סימן ה אות ג

וגם הלום ראיתי בשו"ת דברי יששכר (סימן א אות י) שכתב... מ"מ יותר נכון לומר שבאמת דעת הרמב"ם שברכה"ת מדרבנן, שהרי בחבורו הגדול הגם שכתב (בסוף פ"ב מהל' ברכות) שהמסופק אם בירך בהמ"ז חוזר ומברך מספק, מ"מ להלן (בפ"ח מהל' ברכות הי"ב) כתב וז"ל: "כל הברכות האלו אם נסתפק לו אם בירך או לא בירך אינו חוזר ומברך, לא בתחלה ולא בסוף, מפני שהן מדברי סופרים". וממה שלא כתב כלל שבברכה"ת חוזר ומברך מספק, מוכח שדין ברכה"ת ככל הברכות שאם נסתפק אינו חוזר לברך מספק. וכן הטור (סימן קפד) הביא דין המסופק בבהמ"ז שחוזר ומברך, ולהלן (בסוף סימן רט) הביא דינו של הרמב"ם שבכל הברכות אינו חוזר לברך מספק, ולא חלק עליו אלא בענין ברכה מעין שלש דס"ל דהויא דאורייתא, ואילו ברכת התורה לא קאמר. וכן המחבר בש"ע (ס"ס רט) כתב כדברי הרמב"ם, אלמא דפשיטא להו מילתא לכל רבותינו הנ"ל שבברכה"ת אם נסתפק אינו חוזר ומברך. גם הרי"ף והרא"ש השמיטו הא דרב יהודה דאמר מנין לברכה"ת מה"ת, משמע דס"ל דברכה"ת מדרבנן. וכן הסמ"ג לא מנאה ממנין המצות, ומשמע נמי דס"ל כדעת הרמב"ם. וא"כ קשה מאד לעשות מעשה לברך מספק נגד כל רבותינו אלה שמכולם משמע דס"ל שאין ברכה"ת אלא מדרבנן. וכבר ידוע מ"ש השערי תשובה בשם החיד"א במחזיק ברכה, שלענין הלכה נקטינן דשב ואל תעשה עדיף, כיון דהכי מוכח מפסק מרן הש"ע (ס"ס רט) דברכה"ת מדרבנן. וכלל גדול בדינו ספק ברכות להקל. עכת"ד... גם בשו"ת אלף המגן (סימן ח דף לו ע"ד)... כתב שהאילו... וגם בעל הלכות גדולות ורבינו אליהו הזקן, ורבי אליעזר ממיץ, והסמ"ג והסמ"ק וסיעתם, לא מנו ברכת התורה מכלל מנין מצות עשה, ומוכח דס"ל שברכה"ת מדרבנן, ומהש"ס אין הכרח ברור הלכה כמאן... ונמצא דרובא דרבוותא ס"ל דברכה"ת מדרבנן. הילכך העיקר כמ"ש החיד"א במחזיק ברכה, והובא בשערי תשובה, שבספק אם בירך ברכה"ת ספק ברכות להקל. עכת"ד.

11. כף החיים או"ח סימן מז ס"ק ב

...ומ"מ הנכון הוא מי שנסתפק לו אם בירך ברכת התורה אם לאו ישתדל לשמוע הברכה מאחר שעדיין לא יצא ויתכוין לצאת וגם יאמר לו להמברך שיתכוין להוציאו כידוע או יברך בלא שם ומלכות וכשיגיע לברכת אהבת עולם יתכוין לצאת בה נמי ברה"ת כדי לצאת ידי המחמירים... ודע דהא שאמרנו דאם נסתפק לו בברכת התורה דאינו חוזר ומברך הוא בין בכולם בין במקצתם מה שנסתפק בו לא יברך דהא כתב הפני משה שם והביאו הפ"ח שם דאף לדעת הסוברים דברה"ת דאורייתא הוא ברכה א' בלבד וכ"כ הרב שאגת אריה בסי' כ"ה דברכה אחת היא דאורייתא יהיה מה שיהיה אלא שהוא נטה דעתו לברך אשר בחר בנו יעו"ש, וא"כ לדין דפסקונו כדעת האומרים דרבנן משום סב"ל אינו חוזר ומברך בכל מה שמסתפק אם בכולם אם במקצתם...

נוסח הברכה ומספר הברכות

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יא עמוד ב

מאי מברך? אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה. ורבי יוחנן מסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל. ורב המנונא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נתן התורה. אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות. הלכך לימרינהו לכולהו.

2. בית יוסף אורח חיים סימן מז

וכתב הרא"ש (ברכות פ"א סי' יג) ויש מקומות שאומרים לעסוק בדברי תורה וה"ר יונה (ברכות ה: ד"ה מאי מברך) כתב שבנוסחאות מדוייקות מצא על דברי תורה וכתב ה"ר דוד אבודרהם (עמ' מג) שיותר נכון לומר על דברי תורה לפי שהוא כולל עסק הלימוד ועשיית המצות וכן כתב אבן הירחי (המנהיג הל' תפלה סי' י) כלומר דאילו לעסוק בדברי תורה אינו אלא על קריאת התורה ולי נראה דיש לדחות דאדרבה מהאי טעמא גופיה עדיף טפי לברך לעסוק בדברי תורה שהיא ברכה מיוחדת לקריאת התורה שהוא בא לעסוק בה עכשיו מלברך על דברי תורה שכולל ג"כ עשיית המצות שאינו בא עכשיו לעשותם ולכשיעשם מברך על כל מצוה ברכה המיוחדת לה. ומכל מקום נוסחת הרמב"ם (תפלה פ"ז ה"י) היא על דברי תורה.

3. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף ה

ברכות התורה אקב"ו על דברי תורה, והערב נא וכו', ואשר בחר בנו.

4. משנה ברורה סימן מז ס"ק ח

ומנהג מדינותינו לומר לעסוק בד"ת. גר יכול לומר ברכת אשר בחר בנו [אחרונים].

5. כף החיים או"ח סימן מז ס"ק י

...נוסח האשכנזים לעסוק בד"ת. טור וב"ח. מ"א סק"ג וכתב ב"י בשם הרד"א שיותר נכון לומר על ד"ת לפי שהוא כולל עסק הלימוד ועשיית המצות יעו"ש. והב"ד מ"א שם. וכ"כ הפר"ח אות ה'. ועי"ש מ"ש על דברי הב"ח ומה שתיירץ הפרמ"ג בא"א אות ג', ועוד עי"ש בפר"ח שכתב דעיקר הגירסא על ד"ת והעידו על מהרי"א שהיה אומר כן עכ"ד, והוא האר"י ז"ל כמ"ש היפה ללב ז"ל אות ד' דכן העיד מהרח"ו ז"ל בשער הכוונות בנוסח התפלה דף נ' ע"ד וז"ל... אשר קדשנו על דברי תורה... וכ"כ הרב מנחת אהרן ז"ל דכ"ב ע"ג שנוסח האר"י ז"ל על ד"ת יעו"ש. והביאו דברי מנחם בהגה"ט אות ג'. וכן מנהגינו כדעת מרן ז"ל והאר"י ז"ל ודעמיהו לומר על דברי תורה.

1. תוספות מסכת כתובות דף ח עמוד א ד"ה 'שהכל'

...ואור"ת דפרק קמא דברכות (דף יא:): גבי ברכת התורה גרסי' ר' יוחנן מסיים בה הכי והערב נא דברכה אחת היא דאי הוו שתי ברכות היה צריך לפתוח בברוך אף על גב דסמוכה לחברתה כיון שאותה שלפניה היא קצרה ובתר הכי גרסינן הלך נימרינהו לתרווייהו ולא גרסינן לכולהו דאם כן הוה משמע דשלוש ברכות הן.

2. רא"ש מסכת ברכות פרק א סימן יג

...ולפי מה שרגיל ר"ת לפרש דכל היכא שהברכות קצרות אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה. א"כ היה צריך לברכה אחרונה שתהא פותחת בברוך. שאותה שלפניה קצרה. לכך היה אומר רבינו תם שאין זה כ"א סיום ברכה ראשונה ואינו כי אם שתי ברכות והיה אומר והערב נא...

3. בית יוסף אורח חיים סימן מז

וכן כתבו ה"ר יונה (שם ה: ד"ה והא) והמרדכי (סי' לא).

4. רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הלכה י

המשכים לקרוא בתורה קודם שיקרא קריאת שמע בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה נוטל ידיו תחלה ומברך **שלוש ברכות** ואח"כ קורא. ואלו הן: אשר קדשנו במצותינו וצונו על דברי תורה, **והערב נא** יי' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך כל בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך יודעי שמך ועוסקי תורתך ברוך אתה יי' המלמד תורה לעמו ישראל, ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתך ברוך אתה יי' נתן התורה.

5. בית יוסף אורח חיים סימן מז

ולענין מעשה נראה לומר והערב עם וי"ו שהרי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם חיסר הוי"ו הוי מפסיק באמצע הברכה ולדברי האומרים שהיא ברכה בפני עצמה אף על פי שאמרו עם וי"ו אין בכך כלום.

6. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף ו

אומר: והערב עם וי"ו. הגה: וי"א בלא וי"ו, וכן נהגו (רמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ורשב"א בשם המאור ואבודרהם) אבל יותר טוב לומר בוי"ו.

7. משנה ברורה סימן מז ס"ק יב

...אבל אם תאמר בלא וי"ו הוי הערב נא ברכה בפ"ע והוי הפסק לאותה דיעה שס"ל ברכה אחת היא וכן נוהגים כהיום לומר **והערב בוי"ו**.

ולענין עניית אמן אחר לעסוק בד"ת יש דיעות בין האחרונים. ורוב האחרונים מצדדים שלא לענות אמן ונכון שיברך המברך ברכה זו בלחש.

8. בן איש חי שנה ראשונה פרשת וישב סעיף יב

אף על פי דצ"ל "והערב" בוא"ו, עכ"ז שתי ברכות הן ועונין אמן אחר ברכה הא'.

9. כף החיים או"ח סימן מז ס"ק י

...כמ"ש היפה ללב ז"ל אות ד' דכן העיד מהרח"ו ז"ל בשער הכוונות בנוסח התפלה דף נ' ע"ד ז"ל גם ראיתי אותו עונה אמן באמצע שתי ברכות של אשר קדשנו על דברי תורה ובין ברכת והערב נא ה' אלהינו כנראה שהם שתי ברכות... כי והערב נא ה' אלהינו הוא ברכה שניה בפני עצמה ואינה סיום ברכה א' עכ"ל...

10. כף החיים או"ח סימן מז ס"ק יג

...והנה מרן ז"ל לא גילה דעתו כ"א לומר והערב עם וי"ו אבל לענין עניית אמן אחר על ד"ת לא גילה דעתו. אמנם מוהרח"ו ז"ל בשער הכוונות העיד על האר"י ז"ל שהיה עונה אמן באמצע שתי ברכות של אשר קדשנו על דברי תורה ובין ברכת והערב נא כמ"ש ל אות יו"ד. ומשמע דהיה אומר והערב עם וי"ו כדעת מרן ז"ל וגם היה עונה אמן אחר על ד"ת דסובר ששני ברכות הם כדעת הרמב"ם והרשב"א ז"ל. וכ"כ בס' פרע"ח שער הברכות פ"א. וכ"כ מצ"ש. נגיד ומצוה די"א ע"א. מ"ח מסכת חצית פ"ג אות י"א. וכ"כ הט"ז סק"ד ומ"א סק"א שהאר"י ז"ל נהג לענות אמן בנתיים יעו"ש. וכ"כ י"א בהגה"ט. וכתב דלא כהפר"ח ז"ל שכתב דמהר"א היה אומר בלא וי"ו דליתא. וכ"כ החיד"א בקש"ג סי' ה' אות כ"ח. ר"ז אות ה'. ש"ץ ד"ח ע"ג ודנ"ו ע"א. סידור בי"ע אות כ"ה חס"ל אות ג'. כף החיים סי' ט' אות י"ב. שע"ת אות ו'. בן איש חי פ' וישב אות י"ב.

עניינם ומהותם של ברכות התורה

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה ע"א-ע"ב

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב +ירמיהו ט"ו+ מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי יקוק אליו ויגדה על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו. שנאמר +ירמיהו ט"ו+ ויאמר ה' על עזבם את תורתיו אשר נתתי לפניהם. אמר רב יהודה אמר רב: שלא ברכו בתורה תחילה.

2. תלמוד בבלי מסכת נדרים דף פא עמוד א

ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן? אמר רב יוסף: שלא יאמרו תורה ירושה היא להם. רב ששת בריה דרב אידי אומר: כדי שלא יתגדרו על הצבור. מר זוטרא אומר: מפני שהן מתגברין על הצבור. רב אשי אומר: משום דקרו לאינשי חמרי. רבינא אומר: שאין מברכין בתורה תחלה, דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב: מי האיש החכם ויבן את זאת? דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, דכתיב: ויאמר ה' על עזבם את תורתיו וגו', היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה! אמר רב יהודה אמר רב: שאין מברכין בתורה תחלה.

3. תוספות מסכת נדרים דף פא עמוד א

שאין מברכין בתורה תחלה - כשהם משכימים ללמוד תורה שאין מברכין לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר.

4. ר"ן מסכת נדרים דף פא עמוד א

דבר זה נשאל לחכמים וכו' ולא פירשוהו - מדכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורתו מכלל דליכא ידידע להדורי טעמא אלא קודשא בריך הוא בלחוד. ומצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל דקרא הכי דייק דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ דאם איתא על עזבם את תורתו כפשוטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו והלא דבר גלוי היה וקל לפרש. אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכונתה ולשמה אלו דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראויין למי שאמרם.

5. ב"ח אורח חיים סימן מז

ואיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה תחלה שהוא לכאורה עבירה קלה. ונראה דכונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקדוש ברוך הוא תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאתנו, כדי שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת, היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהיתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה היתה מאירה מכבודו, ובזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה, והיה המשכן

אחד. אבל עתה שעברו חוק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים, להנאתם לידע הדינים לצורך משא ומתן גם להתגאות להראות חכמתם, ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה ולהמשיך השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד, שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבידתה...

והמה עזבו את תורתם ולא הלכו בה, פירוש תחלת ההליכה ברוחניות התורה ממדרגה למדרגה כדי שתתדבק הנשמה בעצמות קדושת התורה לא הלכו בה, דהיינו לא הלכו בה לשמה בשעה שבאו לפתוח בעסק התורה ולברך לפניו יתברך ולהודות לו על נתינת התורה לעמו ישראל כדי שיהיו דבקים בקדושתה ובשכינתו יתברך, והוא המכוון בברכת אשר בחר בנו, על אשר קרבנו לפני ה' סיני ונתן לנו תורתו הקדושה כלי חמדו שהיה משתעשע בה בכל יום כדי שתתדבק נשמתנו בעצמות קדושת התורה ורוחניותה ולהוריד השכינה בקרבנו לא הלכו בה לעסוק בדברי תורה לשמה כי בזה נענשו שנסתלקה השכינה מן התחתונים ואז אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר כלומר נחרבה ונשארה חומרית מבלי עובר שם קדושת השכינה כי נסתלקה השכינה לגמרי מן הארץ ועלתה לה למעלה. וכך היא גירסת רב אלפס (ברכות ה ב) ולומדי תורתך לשמה וכזה ראוי להגיה בסדורים.

6. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף א
ברכת התורה, צריך ליזהר בה מאד.

7. משנה ברורה סימן מז ס"ק ב

...ויברך אותה בשמחה גדולה דמצינו שאחז"ל על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם תורתם... והקב"ה הבוחן לבבות ידע כי אף על פי שהיו עוסקין בתורה לא היו עוסקין לשם לימוד התורה אלא כמו שלומדין שאר חכמות ולכן לא ברכו בה"ת שלא היתה התורה חשובה בעיניהם ולכן לא הגינה. ולכן צריך ליזהר מאד וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדו. גם אחז"ל שאינו זוכה ח"ו להיות לו בן ת"ח עבור זה שאינו נזהר בבה"ת.

על מה חייבים לברך ברכת התורה

1. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יא עמוד ב

אמר רב הונא: למקרא - צריך לברך, ולמדרש - אינו צריך לברך; ורבי יוחנן אמר: אף למשנה נמי צריך לברך, [אבל לתלמוד אינו צריך לברך]. ורבי אבהו אמר: אף לתלמוד צריך (לחזור ולברך) [לברך]; דאמר רב חייא בר אשי: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים וקא משי ידיה וברך, ומתני לן פרקין.

2. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף ב
צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא. הגה: בין למדרש (טור).

חייב ברכת התורה לתפילה ולקריאה דרך תחנונים

1. ספר האגור הלכות תפילה סימן א

בעל שבולי הלקט כתב בשם ר"מ מרוטנבורק דצריך לברך כשהוא משכים היינו דוקא כשלומד אבל אם מתפלל תחנונים א"צ לברך, והראב"ד כתב צריך לברך כמו כן על מקרא וכתובים ופסוקים מכלל מקרא הם. וכן פסק גדול בדורו מהר"ר יעקב מולין ז"ל.

2. שו"ת מהרי"ל סימן קנ

...וממנהג דעלמא אין לפקפק שאין אומרי' אלא דרך שבח וריצוי ובקשה ולא דרך לימוד... הכל דרך ריצוי לשלם פרים שפתינו... ולדידהו נמי הנכנסין לבית הכנסת שחרית, מי לא אמר מה טובו וכמה פסוקים, ויש אומרים אשרי וכמה שבחות קודם ברכת התורה, וכן בסליחות כ"ע.

3. בית יוסף אורח חיים סימן מו

...ובספר ארחות חיים כתוב בעשרת ימי תשובה כשקמים קודם היום לסליחות כך מנהגינו לברך ברכת התורה ולשנות הלכה אחת ממשנת איזהו מקומן או ממשניות אחרות ואח"כ תהלה לדוד כי הכתובים תורה הם והם בכלל מה שאמרו (ברכות יא:): למקרא צריך לברך עד כאן.

4. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מו סעיף ט

לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים. ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים, ונכון לחוש לסברא ראשונה. הגה: אבל המנהג כסברה אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים הסליחות ואח"כ מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבהכ"נ אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואח"כ מברכין על התורה. ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר, ואין לשנות (וכן משמע בתוס' ומדרכי פ"ק דברכות)...

5. משנה ברורה סימן מו ס"ק כז-כח

ולפי מה שכתב לקמיה דהיום נהגו לברך ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר ולא לומר שום פסוקים מתחלה א"כ סבירא לן דאין לומר פסוקים אפילו דרך תחנונים קודם ברכת התורה א"כ יש לנהוג ג"כ בימי הסליחות לומר בה"ת קודם הסליחות ולדלגה אח"כ... ומסיים ע"ז הרמ"א ונהגו לסדר ר"ל שכהיום נהגו העולם להחמיר כדברי הטור שלא לומר שום פסוקים קודם ברכת התורה

חייב ברכת התורה כשכותב דברי תורה

1. ספר אבודרהם ברכות השחר

ואם השכים קודם התפלה לכתוב בדברי תורה חייב לברך ברכת התורה כמו ללמוד רק שלא יהא כותב בדברי הרשות.

2. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף ג

הכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא, צריך לברך.

3. משנה ברורה סימן מז ס"ק ד

ס"ל דכתיבה עדיף מהרהור והטעם י"א משום דעביד מעשה וי"א דדרך הכותב להוציא תיבות מפיו בשעת הכתיבה. וכל זה בכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שהוא כותב אבל סופר המעתיק ואינו מבקש להבין א"צ לברך דאין זה לימוד וכ"ש אם כותב איזה פסוק באיגרת הרשות לדבר צחות א"צ לברך כיון שאינו מתכוין ללמוד. ולענין מעשה הסכימו האחרונים שלא לסמוך על דעת המחבר לברך על הכתיבה לבדה בכל גווני שהרי מ"מ אינו רק מהרהר בדברי תורה (ביאור הלכה ד"ה 'הכותב': הלא המה הט"ז ומ"א והגר"א כולם הסכימו דהוי כהרהור) אלא ראוי לכל כותב בד"ת שיצא מפיו קצת תיבות להנצל מברכה לבטלה אם אינו אומר פסוקי ברכת כהנים או ברייתא דאלו דברים אחר הברכה כמו שנוהגין.

4. ביאור הלכה סימן מז סעיף ג ד"ה * אע"פ שאינו

ואם הוא כותב ומעתיק וכוונתו רק כדי להרויח ממון אפשר דאפילו בקורא התיבות ג"כ אין צריך לברך דאין זה בכלל לימוד... ולפ"ז אפילו אם הוא שכיר לכתוב סת"ם דדינא הוא דצריך לקרות בפיו הדברים שכותב אפשר דאין לו לברך ע"ז ברה"ת ועיין בט"ז שכתב דאפילו לדעת המחבר דכתיבה הוא כדיבור אם פעולתו הוא רק כדי להרויח ממון אין זה בכלל לימוד ויש לדחות דשם כיון שכונתו הוא רק כדי להרויח אין נחשב הכתיבה כדיבור משא"כ כדיבור ממש אפשר דלא נפקא מכלל ד"ת בכל גווני וצ"ע. ולענין מעשה יש להחמיר אם השכים בבוקר לכתוב סת"מ לברך ברכת התורה מתחלה ולאמור אח"כ הפסוקין שנוהגין.

חייב ברכת התורה כשמהרהר בדברי תורה

1. בית יוסף אורח חיים סימן מז

כתב האגור (ס' ב) שמי שמהרהר בלבו תורה קודם שברך ברכת התורה שפיר דמי דהרהור לאו כדיבור דמי לענין ברכה כמו לענין ק"ש ותפלה וכן פסקו התוספות בפרק מי שמתו (ברכות כ: ד"ה ורב חסדא) דהלכה כרב חסדא דהרהור לאו כדיבור דמי וכן לענין בעל קרי מותר להרהר בק"ש.

2. דרכי משה הקצר אורח חיים סימן מז אות ג

וכ"כ רבינו יונה בפירוש הלכות הרי"ף (דף י' ע"א) (יב. ד"ה מתני') ועיין לקמן סימן פ"ה כתבתי דלפסוק דין בלא נתינת טעם לדבר הוי כהרהור.

3. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן מז סעיף ד

המהרהר בדברי תורה, אינו צריך לברך. הגה: וה"ה דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו (ר"ן פ"ק דשבת ופ' כל הצלמים כתב דהוי כהרהור).

4. ביאור הגר"א אורח חיים סימן מז סעיף ד

...אבל כ"ז צריך עיון דכאן מברך על המצוה וכי ליכא מצוה בהרהור והלא נאמר והגית בו כו' ר"ל בלב כמ"ש והגיון לבי וכ"ש לפסוק דין כו' והלא למקרא צריך לברך וכן כשקורא בתורה בציבור.

5. משנה ברורה סימן מז ס"ק ז

...ולכו"ע מותר לעשות איזה פעולת מצוה קודם בה"ת אף על גב דבעת מעשה בודאי הוא מהרהר בדין הזה אפ"ה מותר דכל שאינו מתכוין ללימוד א"צ ברכה [הגר"א לקמן בס"י].